

До проблеми організації навчання обдарованих студентів // Педагогічний пошук молодих дослідників України: Збірник студентських наукових праць /За ред. О.А.Дубасенюк, О.Є.Антонової: Вип. 2. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – С. 12-18 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Сучасний розвиток світової цивілізації характеризується швидкими темпами впровадження нових інформаційних технологій та процесів глобалізації. За таких умов найбільшого успіху досягають ті держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Прогрес практично всіх галузей людської діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні, і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Отже на передній план у державній політиці виходить проблема обдарованості, творчості, інтелекту, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів. У різних державах означену проблему розв'язують по-різному, проте як правило, процес залучення до діяльності обдарованих спеціалістів відбувається двома шляхами: або у державі створюються умови для розвитку здібностей, підтримки обдарованості; або запрошуються до співпраці вже підготовлені в інших державах обдаровані фахівці. Довгий час в Україні переважав перший шлях. Проте в останні десятиліття сотні, тисячі надзвичайно обдарованих людей з унікальними здібностями залишалися нереалізованими і залишали нашу країну, не знайшовши застосування своїм талантам.

Однак досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання у напрямку створення умов для обдарованої дитини вільно проявляти свої особливості, розвиватися відповідно своїм нахилам як унікальної особистості. Проте у нашій країні до останніх років виявлення та розвиток обдарованої молоді здійснювалися стихійно, спираючись лише на регіональні можливості та на власну ініціативу окремих учителів, вчених, митців.

Економічні та соціальні перетворення в Українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особи, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту",

Національна програма “Діти України”, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Метою цієї роботи є формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовки наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Відповідна робота щодо *реформування* вищої освіти в Україні має здійснюватися у кількох напрямках, серед яких *пріоритетними* визначено такі:

- необхідність створення державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки. Підкреслюється необхідність удосконалення і розвитку вітчизняних традицій з пошуку, підтримки і розвитку обдарованих дітей та молоді; сприяння їх залученню до участі у всеукраїнських і міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.

- потребу у забезпеченні однакового доступу до освіти дітей і молоді з особливими потребами за рахунок забезпечення варіативності здобуття базової освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей. Для цього передбачено створення цілісної багаторівневої системи закладів різних типів та форм власності для забезпечення розвитку здібностей, талантів та обдарувань дітей та молоді, а також індивідуалізацію навчання обдарованої учнівської та студентської молоді (Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті).

- необхідність залучення кращих інтелектуальних та духовних сил суспільства в освітню сферу. При цьому визнається, що у системі педагогічної освіти повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу (основні шляхи роботи з педагогічними кадрами окреслено у Державній програмі „Вчитель”).

Аналіз загальних тенденцій розвитку педагогічної освіти в Україні доводить, що пріоритетними напрямками її реформування на сучасному етапі є такі:

1. *Підвищення рівня педагогічної освіти в Україні* – в окремих ланках частка тих, хто здобуває вищу педагогічну освіту у ВНЗ III та IV рівнів акредитації (педагогічні інститути, педагогічні університети, університети), повільно, але зростає.

2. Розвиток організаційної структури педагогічної освіти за рахунок *запровадження ступеневої системи освіти*, що дає змогу зробити навчання більш гнучким, спроможним реагувати на зміни соціальних процесів...

3. Політика введення багаторівневої педагогічної освіти в Україні має узгоджуватися з провідною тенденцією еволюції даної сфери на Заході –

переходом до вищої багаторівневої педагогічної освіти. У процесі освітніх реформ у середині 80-х – на початку 90-х у країнах цього регіону взято курс на завершення *переходу до вищої освіти як єдиного типу підготовки вчителів.* Головною перевагою багаторівневої системи є те, що вона не веде до одноманітного рівня теоретичного і практичного навчання, а спрямована на оперативне задоволення потреб системи освіти і особистісної спрямованості самих студентів.

4. *Диференціація змісту загальнопедагогічної підготовки вчителя* для різних груп студентів протягом всього терміну навчання. Вона знаходить своє відображення у багатоваріантних навчальних планах та програмах ВНЗ, кожний з яких самостійно визначає зміст професійної підготовки вчителів.

5. *Інтеграція знань, універсализація підготовки спеціаліста-педагога.* “Тенденція до взаємодії та єдності наук є, можливо, найголовнішою у розвитку сучасної науки. Мова йде перш за все про те, що основна проблематика та основні відкриття належать до так званих “пограничних галузей” чи “стиків” різних наук”.

6. *Індивідуалізація навчання.* Перспективи розв’язання проблеми індивідуалізації, на думку експертів, полягають у реалізації концепції підготовки педагогів різних спеціальностей, спеціалізацій та профілів; навчання студентів за індивідуальними програмами і планами; у розробці широкого кола освітньо-професійних програм.

7. *Технологізація процесу навчання.*

8. Запровадження нових методів, форм, засобів та технологій навчання студентів.

9. *Інтеграція у загальноєвропейський освітній простір.* Для Європи, що інтегрується, розглядаються два рівні розуміння освіти, яку слід будувати на чотирьох стовпах, якими є: навчання здобувати знання; навчання діяти; навчання гармонійного співжиття; навчання бути. Головною метою так трактованої освіти є відкриття, розвиток та експонування творчого потенціалу особистості.

Врахування названих тенденцій дає можливість забезпечити

- *варіативність навчання* (вибір різних освітніх та професійних програм, спеціалізацій);
- *свободу вибору* рівня освіти, спеціалізації та профілю залежно від спрямованості особистості студента, його здібностей та можливостей (обдарувань) за рахунок організаційно-методичної гнучкості;
- *більш повну реалізацію творчого потенціалу особистості* як результат здійснених змін.

Отже, нові завдання актуалізують проблеми, пов’язані з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації накреслених перетворень. “Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Закон України “Про освіту” центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики визнають підготовку педагогічних працівників, створення умов для формування

освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі. Однак у процесі розв'язання зазначеної проблеми виникає ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких можна назвати наступні:

- невідповідність між *соціальною потребою* у педагогічно обдарованих, творчо працюючих вчителів, здатних формувати всебічно розвинену особистість учня та *відсутністю* відповідної цілеспрямованої підготовки майбутніх вчителів;

- між *необхідністю* виховання *нової генерації педагогічних кадрів*, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і *не розробленістю комплексу теоретичних і методичних засад* щодо забезпечення підготовки педагогічно обдарованого вчителя, здатного працювати із здібними дітьми.

У реалізації проблеми роботи з обдарованою молоддю все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності. Часто нестандартна, обдарована дитина викликає у педагога негативне ставлення: з одного боку, педагог розуміє, що така дитина потребує специфічної і досить складної роботи, а з другого – відчуває, що просто не має відповідних знань до роботи з нею. Крім того, практично не розробляється аспект розвитку педагогічної обдарованості самого вчителя, хоча більшість педагогів-практиків погоджуються з тим, що педагогічно обдарований вчитель – це реальна потреба сучасної школи, яка потребує цілеспрямованої кропіткої роботи по розвитку природних задатків і педагогічних здібностей.

Сучасна психологічна думка не може пояснити природу обдарованості. Більшість західних дослідників цієї проблеми навіть вважають недоцільним займатися пошуком причин обдарованості, оскільки сучасна наука поки що не готова до їх пояснення. Проте всі вони єдині у тому, що необхідно виявляти обдаровану молодь, працювати з нею за індивідуальними програмами, створювати умови для підтримки і розвитку здібностей.

У провідних західних країнах проблема обдарованості розробляється з середини ХХ століття, коли ще на рубежі 50-60-х років були створені школи для талановитих дітей та молоді. У США 1972 року Державний Комітет з освіти запропонував ученим розробити Програму з розвитку обдарованості і дати їй визначення, а з 1975 року тут існує Міжнародна асоціація щодо обдарованих дітей; у Великобританії створено Центр досліджень обдарованих дітей та молоді, діє асоціація “Обдарованим дітям”; у Німеччині запроваджено особливу службу консультацій з питань соціального навчання найздібніших учнів; у Франції з середини 80-х років у деяких навчальних закладах з'явилися класи для обдарованих учнів; у квітні 1989 року у Москві при Інституті психології АПН Росії відкрито Центр творчої обдарованості, на базі якого стали з'являтися школи для обдарованих дітей. Тобто педагоги, психологи, соціологи і чиновники цих країн одностайні у своїй думці про необхідність своєчасного виявлення талановитої молоді і розвитку її здібностей.

В Україні у 1991 році розроблено і затверджено колегією Президії АН України, міністерств народної освіти, вищої освіти, із справ молоді та спорту, охорони здоров'я та ін. велику та одночасно достатньо реалістичну програму "Творча обдарованість". Проте знадобилося 10 років для того, щоб з'явився Указ Президента України про роботу з обдарованою молоддю, який було підписано у 2001 році; було розроблено загальнореспубліканську програму та програму робіт по лінії АПН України, в яку включено майже всі науково-дослідні інститути АПН. Цими програмами передбачено цілеспрямовану і систематичну роботу щодо пошуку, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді. До конкретних позицій програми належать

- теоретичні дослідження психолого-педагогічних проблем здібностей, обдарованості, таланту;
- розробка нових та оновлених концепцій загальної обдарованості, творчої обдарованості, спеціальної та професійної обдарованості, до якої відносять наукову, технічну, педагогічну, художню, релігійну та ін.;
- багатопланова, багатоаспектна психолого-педагогічна практична робота у загальноосвітніх школах, дошкільних закладах, ліцєях, гімназіях, а також у вищих закладах освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як

- визначення підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (Гілфорд Дж., Піаже Ж., Сьервальд В., Перлет К., Скіннер Б.Ф., Тейлор К., Хеллер К.А., Холл Г.С., Уайт Р., Венгер Л.О., Лейтес М.С., Матюшкін О.М., Моляко В.О., Петровський А.В., Платонов К.К., Рубінштейн С.Л., Сущенко Т.І., Чистякова Г.Д., Щербо М.П., та інші);
- виділення сфер та видів обдарованості (Гончаренко С.У., Бурменська Г.В., Гільбух Ю.З., Гнатко М.М., Горелова Г., Круглова Л., Слуцький В.М., Степанов В.І. та інші);
- питанням виявлення і розвитку обдарованості учнів (Аверина І.С., Айзенк Г.Ю., Бабанський Ю.К., Горський В.Д., Кірієнко В.І., Крутецький В.А., Кульчицька О.І., Садовська Н.А., Теплов Б.М., Щебланова Є.І. та інші).

Проте **проблема підготовки вчителя**, здатного працювати з обдарованими дітьми, а особливо питання розвитку обдарованості самого майбутнього вчителя ще недостатньо досліджені як у теоретичному, так і у методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів і викладачів у системі професійної освіти. Щодо *спеціальної (професійної) обдарованості*, то вона розглядається сучасними вітчизняними психологами як *прояв визначених домінантних якостей та особливостей, що характеризують специфіку творчості у конкретній сфері людської діяльності*. Вивчення спеціальних видів обдарованості повинно, на їх думку, відбуватися через вивчення цих конкретних видів творчої діяльності, і навпаки. Методологічна важливість цього положення є достатньо очевидною, а його реалізація – перспективною у психолого-педагогічних дослідженнях.

Розвиток обдарованості майбутнього вчителя потребує **створення цілісної, самокерованої системи**, яка передбачала б

- виявлення та підтримку педагогічно обдарованої молоді;
- розвиток та реалізацію її здібностей;
- стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів вищих закладів освіти;
- активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді;
- формування резерву для вступу у вищі педагогічні заклади освіти, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів для потреб середніх та вищих закладів освіти.

Ця **система повинна охоплювати** заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти. І починати необхідно ще із середньої школи, де повинна бути організована цілеспрямована робота щодо виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створені умови для їх професійної орієнтації на педагогічну діяльність.

Ефективність професійної підготовки обдарованих майбутніх учителів під час навчання їх у педагогічному закладі освіти суттєво залежить від **організаційних форм навчальної роботи**. Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованої на новизну інформації та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності. У вищому навчальному педагогічному закладі освіти формами організації навчального процесу є лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквіуми, ділові ігри, навчальні конференції тощо. Проте серед методів навчання обдарованих студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, структурування навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні.

Крім того, вчитель завжди діє у конкретних ситуаціях, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. На такий підхід орієнтовані такі **види діяльності** як мікрОВикладання фрагментів уроку, *моделювання фрагментів виховних проєктів*, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, аукціони педагогічних ідей та конкурси педагогічних талантів, конкурси-імпровізації тощо.

Окреме місце серед форм організації навчання обдарованих майбутніх учителів відіграє Всеукраїнська студентська **олімпіада** з педагогіки, яка останні 4 роки проводилася на базі Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка. Саме олімпіади розглядаються на сучасному

етапі однією з ефективних і перспективних форм роботи з обдарованою молоддю.

Серед ряду конкурсних завдань олімпіади окреме місце посідає конкурс **“Творча робота”**, на який у 2002 році було представлено 76 студентських творчих робіт з 37 вищих навчальних закладів України різних типів (педагогічні університети, економічні, технічні, інженерно-педагогічні, державні та комерційні вищі навчальні заклади). За проблематикою надіслані творчі роботи можна групувати за такими напрямками: 1) загально-педагогічний; 2) історико-педагогічний; 3) етнопедагогічний; 4) соціально-педагогічний; 5) психолого-педагогічний. Студентські роботи розкривають широку палітру проблем теорії та практики навчання і виховання, дидактики, менеджменту освіти у середніх та вищих навчальних закладах освіти. Це, перш за все, проблеми національного виховання, формування національної самосвідомості, виховання школярів у контексті загальнолюдських цінностей, гуманізації міжособистісних стосунків учнів, формування моральних цінностей, виховання естетичної культури, правової свідомості дітей та молоді, проблеми виявлення і підтримки обдарованих дітей та інші.

Загалом конкурс “Творча робота” ще раз засвідчив, що в Україні заявляє про себе потужний науковий творчий потенціал молодих дослідників, який характеризується широтою кругозору, глибиною аналізу обраної проблеми, системністю дослідної роботи, а, головне, бажанням працювати творчо, зробити свій внесок у розвиток педагогічної науки і удосконалення навчально-виховного процесу сучасної школи.

Антонова О.Є.
кандидат педагогічних наук